

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВИХОВНИХ ІДЕАЛІВ МІЩАНСЬКОГО СТАНУ ПІДРОСІЙСЬКОЇ УКРАЇНИ

***Резюме.** Досліджено специфіку правового регулювання процесу виховання в умовах станового суспільства на території підросійської України XIX – початку XX ст. Проаналізовано історичні передумови й особливості формування виховних ідеалів у різних соціальних верствах міщанського стану – почесних громадян, купців, цехових братств. Місто представлено як особливий часопростір, який забезпечував співіснування різнотипних виховних ідеалів – етнонаціональних, станових, майнових, статусних, професійно-цехових, гендерних, які формувалися в єдиному правовому полі Російської імперії.*

***Ключові слова:** виховний ідеал, станове виховання, міщани, почесні громадяни, купці, братства, підросійська Україна.*

Постановка проблеми. У першій половині XIX ст. вся система виховання Російської імперії вибудовувалася на основі станового підходу, який розглядався як базис існування тогочасного імперського соціального організму й формування ідеалу російського підданого. Реформи другої половини XIX ст. стимулювали урбанізаційні процеси і значно вплинули на стереотипи виховання в містах, зумовлюючи серйозні трансформації у виховних ідеалах традиційних міських верств. Сучасні проблеми соціалізації молоді, викликані реформуванням українського суспільства, значним його розшаруванням, невідповідністю можливостей і перспектив мешканців міста й села, які позначаються на формуванні їх ідеалів і цінностей, зумовлюють зростання інтересу історико-педагогічної науки до вивчення схожих процесів, що відбувалися у період модернізації Російської імперії XIX – початку XX ст. і впливали на трансформацію виховного ідеалу представників різних соціальних верств тогочасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень. Сучасний розвиток історико-педагогічної парадигми виховного ідеалу як одного з компонентів системи виховання

завдячує низці вітчизняних досліджень, присвячених: теоретичному аналізу нових тенденцій у вітчизняній педагогічній науці (А. Алексюк, О. Вишневський, С. Гончаренко, Л. Вовк, С. Золотухіна, М. Стельмахович, О. Сухомлинська, В. Ягупов); громадянському та патріотичному вихованню (А. Белеста, С. Головчук, І. Кучинська, К. Ткачова, О. Шестопалюк); національному та родинному вихованню (О. Киричук, В. Кузь, В. Майборода, Ю. Руденко, З. Сергійчук, В. Скуратівський, М. Стельмахович); духовно-моральному вихованню (О. Канарова, Н. Муляр, І. Сіданіч); цілісному вихованню особистості (С. Карпенчук, Т. Левченко); гуманістичному вихованню особистості (О. Вишневський, І. Підласий); особистості як об'єкту уваги громадських і просвітницьких товариств та об'єднань (Л. Войтова, Н. Опанасенко), національним відмінностям у виховних ідеалах різних етнічних спільнот (Д. Антонович, О. Водовозова, М. Костомаров, П. Куліш, К. Ушинський) і нарешті правовим засадам формування ідеалів у різних стратах міщанського стану (М. Вишняков, О. Донік, А. Заяць, М. Кісіль, Л. Тимошенко).

Метою статті є вивчення особливостей правового регулювання процесу виховання в умовах станового суспільства в XIX – на початку XX ст., а також дослідження етнонаціональної, майнової і статусної специфіки формування виховних ідеалів у різних стратах міщанського стану.

Виклад основного матеріалу. У кінці XIII – XV ст. в результаті поширення магдебурзького міського права на міста Правобережної України (Перемишль, Камінь, Луцьк, Кременець, Дубно, Київ) з'явився окремий соціальний стан із власними органами самоуправління, правами, обов'язками та ідеалами – *міщани* (від польськ. *mieszczanin* – житель міста). Так називали людей, які не просто проживали в містах, але й офіційно належали до міської громади, займалися торгівлею, ремеслами та іншими видами діяльності із життєзабезпечення міста. Ця станова верства мала певні майнові і виборчі права, економічні привілеї, освітні перспективи, а, відтак, і вищий соціальний статус, ніж селяни. Органи станового міщанського самоврядування й суду

(магістрат) вибудовувалися в окрему владну ієрархію, на верхівці якої перебував вїйт, який керував радою (на чолі з бурмістром) і лавою (на чолі з вїйтом). Члени ради (радці) опікувалися міським господарством і благоустроєм, а лавники займалися лише судовими справами. Всі члени магістрату могли обиратися із середовища міщан на конкурентній основі. Верхівку міщанського стану становили почесні громадяни, купці, цехові майстри, чиновники, а основну масу – ремісники, дрібні торговці та міська біднота [7].

Виховні ідеали міщан визначалися їх соціальним становищем, яке, у свою чергу, залежало від їх майнового стану й роду занять. Те, що наявність певного ідеалу була дуже важливою для життя тогочасного суспільства, демонструють численні документи, якими магдебурзьке право дарувалося містам. У різних «привілеях» вказувалися, зокрема, ті чи інші міста, що мали слугувати «прикладом інших упривилеваних мест» [5, с. 230]. Так, місту Стохоту (Волинське воєводство) радили орієнтуватися на Луцьк, м. Крупець (Волинське воєводство) мало наслідувати Луцьк і Кременець, м. Форошня (Київське воєводство) – Луцьк і Київ, Дорофіїв і Острополь (Волинське воєводство) та Василів (Київське воєводство) – Краків. Оскільки магдебурзьке право надавало міщанам можливість обирати міську владу, у «привілеях» вказувалися також і найважливіші чесноти, якими мали бути наділені усі кандидати на посади вїйта, бурмістра і членів міської ради (радців). Вимагалось, наприклад, щоб це були люди здібні й гідні, статечні й доброчесні [5, с. 231, 232].

Варто також наголосити, що сьогодні важко здійснити об'єктивну оцінку ефективності й дієвості цих ідеалів, оскільки особистість власника міста, характер і ціннісна орієнтація призначеної чи вибраної міської влади, фактичний розподіл прав та обов'язків між гілками міської влади та інші соціально-психологічні чинники за кілька століть зазнали багато історичних нашарувань і трансформацій. Однак можна доволі точно стверджувати, що прагнення міщан досягати цих ідеалів залежало не тільки від статусу, який вони надавали, але й від можливих фінансових вигод, із ним пов'язаних. Відомо, наприклад, що приналежність до «вїйтового уряду» не лише підносила

соціальний статус людини, але й забезпечувала її матеріальне благополуччя, що стимулювало необхідність «відповідати» визначеному владному ідеалу. Натомість, членство в раді міста вважалося справою почесною, однак накладало багато копітких обов'язків і здебільшого не надавало жодних економічних вигод. У XVI ст. міські бурмистри скаржилися, що «жодного пожитку і користі з праці своєї не мають, лише шкоди і кривди великі» [5, с. 232]. Тому охочих взятися за виконання соціальної ролі, яка містила більше обов'язків, ніж прав чи привілеїв, було значно менше.

Затверджена Катериною II «Грамота на права та користі містам Російської імперії» або «Жалувана грамота містам» (1785), дія якої поширювалася на Лівобережну й Слобідську Україну, закріпила правовий статус населення міст як єдиного міщанського стану. Цим документом Катерина II насаджувала у країні західноєвропейське розуміння третього стану або «середнього роду людей», які в суспільній становій ієрархії розміщувалися між дворянством і селянством. «Жалувана грамота містам» виділяла окрему привілейовану верству міського населення – *іменитих громадян*, яких із 1832 р. стали називати *почесними*. Статус «іменитих» або «почесних» могли отримувати особи вільних професій (дипломовані учені, художники, музиканти) і представники торгово-промислової міської верхівки (купці, банкіри, міські чиновники). Почесні громадяни (за прикладом дворян) могли бути як особистими, так і спадковими. Останні звільнялися від окремих податків, рекрутської повинності, тілесних покарань, могли брати участь у муніципальних виборах, тримати фабрики, наслідувати дворянський спосіб життя і мали право на звертання «ваше благородіє» [3, с. 32]. Основними підставами для отримання почесного громадянства були здобуття вищої освіти, високі професійні досягнення й активна суспільно-корисна діяльність. По суті, виховний ідеал почесного громадянина був уніфікованим образом освіченої і діяльної особистості, здатної до саморозвитку, самовиховання й спрямування свого інтелекту та активності на користь власної родини і свого суспільства.

Створюючи цю соціальну інституцію, держава переслідувала далекоглядні виховні цілі. Перш за все, складна ієрархічна структура надзвичайно різнорідного міського населення повинна була не лише забезпечити життєдіяльність міста, але й контроль над свідомістю кожної окремої верстви. Попри традиційні уявлення про закритість соціальних страт, не можна не визнати, що ця «стратова інтровертованість» була досить умовною. Вона заповзято підтримувалася самими представниками певних суспільних прошарків, кожен із яких законодавчо отримував перелік умов «просування вгору» – свого роду соціальну «чергу» на користування соціальним «ліфтом», яку свято оберігали, не допускаючи «обходів». Крім того, царська влада була зацікавлена в повільності цього процесу й відтермінуванні очікуваного результату. Наприклад, особисті почесні громадяни отримували лише розширені особисті права (звільнення від тілесних покарань, можливість користуватися власною каретою, запряженою четвіркою коней тощо), однак найбільш очікувана можливість подальшого зарахування до дворянства відкривалася тільки перед їхніми онуками [3, с. 14]. Цілком очевидно, що такий відтермінований процес, умикав психологічні механізми стимулювання родинної відповідальності, яка, в свою чергу, підвищувала активність кожного наступного покоління, яке наближалось до цілком реального, а не гіпотетичного, станового «підвищення». Тобто роду надавався певний час для отримання суспільного визнання й формування родинних чеснот і стилю життя, які б відповідали виховному ідеалу того вищого стану, до якого рід мав намір увійти. Таким чином, у межах кожної верстви формувався певний особистісний еталон, який розглядався як базовий для наближення до ідеалу вищої страти. Наприклад, права міщанського стану дозволяли усім жителям міста здобувати певну освіту, яка розглядалася як важливий складовий компонент виховного ідеалу цієї верстви. Однак, в силу різних причин, лише окремі з міщан реалізовували це на практиці, отримавши дипломи вищих навчальних закладів і зробивши значний внесок у розвиток міста чи держави, що давало їм право на отримання статусу почесного громадянина і відкривало пролонговані

можливості зростання соціального статусу усього роду за умови належного навчання й виховання усіх його поколінь. З точки зору тогочасного права, станові закони, разом із християнськими нормами моралі, мали змушувати людей із покоління в покоління дбати про родинну честь, тобто бути свого роду консервантами суспільного порядку.

Звання почесного громадянина певним чином врівноважувало також суспільно суперечливий феномен протиставлення фінансової та інтелектуальної спадщини, підсилюючи впливовість інтелектуальної складової виховного ідеалу. Так, результатом масових претензій фінансово зміцнілої купецької верстви на входження в елітні дворянські кола країни став законодавчий акт 1807 р., яким купців було виведено із числа іменитих громадян. Іншими словами держава визнавала той факт, що сама по собі здатність накопичувати капітали ще не могла бути вхідним квитком до вищого аристократичного кола, чистота ідеалів якого формувалася й оберігалася століттями. Тому купецтво спочатку повинно було систематичними добродійними справами довести свою «громадську корисність», яка дозволяла заможному купцеві отримати звання почесного громадянина, а вже потім претендувати на можливість отримання дворянського статусу. Така ж перспектива передбачалась і для людей вільних професій, які, на відміну від торгової діяльності, не приносили особі «швидких капіталів», але ґрунтовною її освітою і непересічним талантом звеличували авторитет міста чи держави. Тобто, хоча на першому місці у свідомості кожної пересічної особи стояли гроші, все ж соціальний статус людини у тогочасному суспільстві визначали соціальні атрибути [3, с. 35]. З огляду на це, інституцію почесного громадянства разом із усіма атрибутами її здобуття (чини, ордени, почесні відзнаки), можна вважати державним механізмом формування виховного ідеалу діяльного громадянина, потужним соціально-педагогічним фактором використання станових амбіцій громадян на користь суспільних інтересів, етапом формування суспільного досвіду, необхідного для набуття вищого соціального статусу [8, с. 63–64]. Важливим є те, що становий механізм

виховання громадян не передбачав «авансування довіри», тобто перейти до вищого стану можна було тільки шляхом практичної демонстрації державі й суспільству володіння усім комплексом його атрибутів (освіта, виховання, статки, стиль життя).

До єдиного міщанського стану відносилось також і *купецтво*, яке ще за часів Київської Русі існувало як окремий, хоча й нечисленний, соціальний прошарок [3, с. 10] з певним корпоративним устроєм, своїм кодексом честі і власними ідеалами. Після поглинання українських земель Російською імперією купецтво опинилося в новому правовому полі [2, с. 68–128], яке визначило особливості трансформації купецьких виховних ідеалів, що мали, окрім майнових, ще й помітні етнічні відмінності.

У кінці XIX ст. майже 60 % купців були представникам єврейського етносу, 30 % визнавали себе росіянами і близько 7 % – українцями [9, с. 88, 97]. Тобто, купецький виховний ідеал можна розглядати як систему різних національних ідеалів, сформованих на спільній правовій основі, але на відмінному етнокультурному підґрунті. Національна й конфесійна приналежність купецьких родів, безперечно урізноманітнювала й ускладнювала їх спільний виховний еталон. Так, основною базою для формування українського купецького ідеалу слід визнати глибоку релігійність українців, їх особливу повагу до землі й родини та особистісну свободу. Ці фактори зумовлювали й специфіку їхнього виховного ідеалу, що вимагав ретельно дотримуватися принципів християнської моралі, поважати особистість покупця, як «свого ближнього», виявляти чесність і справедливість у торгових стосунках, не вдаватися в надмірності, не схилитися перед розкішшю й модою, виявляти терпимість до інших людей, бути добрим і привітним. Проте саме ці ідеальні риси, на думку багатьох дослідників купецького стану, зумовлювали відставання українського купецтва від російського та єврейського. Однак попри все, в його середовищі все ж змогла сформуватися ціла плеяда могутніх і впливових купецьких родин – Симиренків, Терещенків, Харитоненків, Яхненків та ін., які, з одного боку, слугували референтними постатями для

молодих поколінь українського купецтва, а з іншого, – сприяли розвою не лише української економіки, але й культури та освіти.

Спільною рисою представників купецького стану слід вважати економічний прагматизм, який виявлявся у неодмінному вихованні у всіх купецьких поколіннях чіткого усвідомлення кінцевої мети їх торгово-економічної діяльності – отримання прибутку й забезпечення добробуту родини. Саме ця складова купецького виховного ідеалу зумовлювала здатність підприємців до виправданого економічного ризику, пояснювала їх інтерес до інновацій і зростаючу повагу до освіченості, тобто сприяла виявленню властивостей, прямо протилежних виховному ідеалу тогочасного селянина. З одного боку, економічний прагматизм утримував купців від участі в ризикованих політичних акціях, а з іншого, – спонукав до раціонального використання прогресивних технологій виробництва чи сучасних методів ведення справ. Саме тому купці швидше «ставали на рейки прогресу» й реагували на зміни в суспільстві, ставши в кінці XIX ст. станом, відкритим «духу перемін» [3, с. 182].

Реформи другої половини XIX ст. зумовила серйозну трансформацію виховного ідеалу купецького стану, представники якого стали носіями нового типу мислення, нової системи соціокультурних цінностей і традицій. Купці, заохочені можливістю станового «зростання» (отримання звання спадкових почесних громадян чи спадкового дворянства) [3, с. 52], упродовж останніх десятиліть існування Російської імперії були потужними інвесторами в соціальну сферу життєдіяльності суспільства й надійними партнерами влади. Тому вже в кінці XIX ст. у виховному ідеалі представників купецького стану з'явилися нові форми престижної соціальної поведінки (участь у роботі органів місцевого самоврядування, благоустрій рідних міст, розвиток їх інфраструктури, сприяння освіті, медицині, культурі тощо) [3, с. 202], що гартували соціальну відповідальність, позбавлену національного чи політичного забарвлення. Дієвість цього компонента виховного ідеалу зумовила тісний контакт купецтва з творчим людьми – письменниками,

художниками, вченими, освітянами – й детермінувала появу у підприємницькому середовищі «цивілізованої свідомості», «ліберального мислення» і «справжнього, а не уявного патріотизму» [6, с. 480].

Ще одним важливим результатом еволюції духовного світу підприємців стали зміни в освітньому компоненті купецького виховного ідеалу. Якщо в першій половині XIX ст. в купецькому середовищі панувала думка про те, що «наука лише відбиває від діла» [1, с. 92], то в другій половині століття увага підприємців до освіченості своїх дітей стала невпинно зростати: в 1860-х рр. ідеальною для купецького нащадка уявлялась освіта на рівні комерційної школи чи реального училища, а з 1890-х рр. стало виявлятися тяжіння купецької молоді до здобуття класичної освіти. Відтак, купецький виховний ідеал кінця XIX ст. вже потребував здобуття диплому престижного університету або вищого технічного закладу [6, с. 445].

Інтернаціональність та аполітичність виховного купецького ідеалу на українських теренах стали найбільш очевидними в кінці XIX – на початку XX ст., коли чітко окреслилася прерогатива торгово-економічних інтересів і цінностей, що стали важити в житті купецького стану більше, ніж проблеми національної чи політичної приналежності. Тому малочисельне українське купецтво, попри активну соціальну й культурну діяльність, не стало передвісником «української модерної нації» [3, с. 40]. Навіть напередодні Першої світової війни воно залишалося «міцно вмонтованим» у систему самодержавного устрою Росії.

Окрім почесних громадян і купців, всі категорії підлеглого міського люду об'єднувалися в цехи: адвокатів, аптекарів, лікарів, ремісників, музикантів, співаків, шевців, ковалів, слюсарів та ін. Цехові товариства (*братства*) мали свої статuti, які не лише регламентували виробничу й торгово-економічне життя певної професійної спільноти, але й містили вимоги щодо норм моралі та очікуваних рис і якостей своїх членів [10, с. 505], на основі яких вибудовувалися цехові кодекси честі. Спільним для них можна вважати осуд низки людських учинків – крадіжок, марнотратства, пияцтва, нешанобливого

ставлення до майстрів або членів їхніх родин, лінощів і безвідповідального ставлення до роботи. Важливо наголосити, що саме братствам українська педагогіка XVI ст. завдячує активації української національно-культурної традиції. У той час, коли вищі українські стани в містах Речі Посполитої масово полонізувалися, керівництво національним життям українського народу об'єктивно перейшло до міщанського стану, і створені ним братства змогли протистояти соціальному й релігійно-національному гнобленню.

Поділ України на російську й польську сфери впливів (1667 і 1686 рр.) зумовив певні відмінності у функціонуванні виховних ідеалів міщанського стану. На території пропольського Правобережжя мета виховання міщан зазнала серйозних трансформацій через необхідність забезпечувати адаптацію православних українців до складних умов польсько-католицької експансії та економічних утисків, в результаті чого братства змушені були обмежувати свою діяльність цеховими і церковними справами, а український виховний ідеал значно знизив свою активність. Натомість, міщанський стан Гетьманщини тривалий час залишався осередком української освітньо-виховної традиції, забезпечуючи активність і дієвість українського, зокрема, козацького виховного ідеалу.

У царській Росії міщани виявилися другим за чисельністю станом після селянського, становлячи близько 40 % населення міст, яке постійно зростало за рахунок звільнених у запас офіцерів недворянського походження, сиріт – вихованців державних закладів, іноземців, що прийняли російське підданство та ін. У XIX ст. економічні, виробничі й соціальні потреби міщанського стану визначили його чітку орієнтацію на включення до ідеального образу міщанина певного рівня загальної і професійної освіти. Саме тому у 1835 р. серед студентів університетів міщани вже становили 17,4 %.

З височини проблеми формування виховного ідеалу, феномен міста є цікавим ще й тому, що активно демонструє численні взаємні впливи ідеалів, а відтак, і більш помітні трансформації їх змісту й дієвості. Однак існують також дослідження, в яких вітчизняні учені здійснили спробу створити узагальнені

«ідеали» окремих українських міст. Зокрема, в монографічному дослідженні В. Єршова описано художні образи низки українських міст і містечок XIX – початку XX ст.: святого Києва, шляхетного Овруча, освіченого Кременця, толерантного Кам'янець-Подільського, офіційного Житомира, розкутого й карнавального Бердичева, бунтівної й міфічної Кодні та ін. [4, с. 217, 218, 223]. Об'єднання ключових рис кожного міста створює узагальнений ідеальний образ українського міського народу, що піднімається над національною й конфесійною приналежністю, окреслюючи найбільш очікувані людські чесноти.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Соціальна структура міщанського стану і взаємини між окремими міськими соціальними групами залежали від роду їх занять, фінансового становища, національної приналежності, віросповідання тощо. З огляду на це не можна говорити про чітко окреслений уніфікований виховний ідеал міського жителя. По суті, місто слід розглядати як особливий часопростір, який забезпечував співіснування різнотипних виховних ідеалів – етнонаціональних, станових, майнових, статусних, професійно-цехових, гендерних, які формувались у XIX – на початку XX ст. в єдиному правовому полі Російської імперії. Окремої уваги потребує дослідження виховного ідеалу українського селянського стану та порівняння умов і наслідків його формування з особливостями функціонування виховних ідеалів інших станів Російської імперії.

Література

1. Вишняков Н. Сведения о купеческом роде Вишняковых (1762–1847 гг.). Ч. II. – М. : Тип. Г. Лиснера и Д. Собко, 1905. – 257 с.
2. Грамота на права и выгоды городам Российской империи // Российское законодательство X – XX веков : в 9 т. – М. : Юридическая литература, 1984– .– Т. 5 : Законодательство периода расцвета абсолютизма. – 1987. – 528 с.
3. Донік О. Купецтво України в імперському просторі (XIX ст.) / О. Донік. – К. : Інститут історії України, 2008. – 271 с.

4. Єршов В. О. Польська мемуаристична література Правобережної України доби романтизму / В. О. Єршов. – Житомир : «Полісся», 2010. – 454 с.
5. Заяць А. Магдебурзьке право в містах Правобережної України у XVI – XVII ст. / А. Заяць // Ефективність державного управління : зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 18/19. – С. 229–236.
6. История предпринимательства в России : в 2 кн. – М. : РОССПЭН, 2000– .– Кн. 2 : Вторая половина XIX – начало XX века. / [ред. А. В. Семенов]. – 1999. – 575 с.
7. Кісіль І. М. Соціально-економічне становище міщан Гетьманщини (друга половина XVII – друга половина XVIII ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Кісіль Іван Миколайович. – К., 2006. – 254 с.
8. Крутіков В. В. Соціальна структура міської буржуазії України напередодні революції 1905–1907 рр. / В. В. Крутіков // Український історичний журнал. – 1992. – № 3. – С. 57–66.
9. Россия в начале XX столетия. – М. : Новый хронограф, 2002. – 744 с.
10. Тимошенко Л. Статут ткацького цеху Дрогобича 1653 р. / Л. Тимошенко // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – 2003. – № 7. – С. 504–511.

Л. М. ЄРШОВА. ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ ИДЕАЛОВ МЕЩАНСКОГО СОСЛОВИЯ ПОДРОССИЙСКОЙ УКРАИНЫ

Резюме. Исследована специфика правового регулирования процесса воспитания в условиях сословного общества на территории подроссийской Украины XIX – начала XX в. Проанализированы исторические предпосылки и особенности формирования воспитательных идеалов в различных социальных слоях мещанского сословия – почетных граждан, купцов, цеховых братств. Город представлен как особое пространство, обеспечивающее сосуществование разнотипных воспитательных идеалов – этнонациональных,

сословных, имущественных, статусных, профессионально-цеховых, гендерных, которые формировались в едином правовом поле Российской империи.

***Ключевые слова:** воспитательный идеал, сословное воспитание, мещане, почетные граждане, купцы, братства, подроссийская Украина.*

L. YERSHOVA. FORMATION OF EDUCATIONAL IDEALS BOURGEOIS CLASS UNDERRUSSIAN UKRAINE

***Synopsis.** The specifics of the legal regulation of the educational process in the conditions of the estate society in Underrussian Ukraine in XIX – early XX century were studied. The historical backgrounds and peculiarities of the educational ideals' formation in the various social layers of bourgeois class – honorable citizens, merchants, craft brotherhoods were analyzed. The city is represented as a special space providing co-existence of different-types of educational ideals – ethnonational, class, property, status, professional, gender, which were formed in the unified legal field of the Russian Empire.*

***Keywords:** educational ideal, class education, philistines, honorable citizens, merchants, brotherhoods, Underrussian Ukraine.*